

КІНЕМАТОГРАФ ЯК ІНСТРУМЕНТ ІНКЛЮЗИВНОЇ ОСВІТИ У ВИЩІЙ ШКОЛІ

Галина Груць,

кандидатка педагогічних наук, доцентка,
доцентка кафедри педагогіки та менеджменту освіти,
Тернопільський національний педагогічний університет
імені Володимира Гнатюка,
hrutsg@ukr.net

Цінність кінематографа полягає у його здатності відображати соціальне розмаїття життєвих проявів. У кінематографі як у дзеркалі відбиваються всі аспекти життя людини, зокрема, екзистенційні (народження, життя, біль, втрати, розлуки, трагедії, хвороби, смерть). Звичайно, кінематограф залежний у своєму відображенні від авторського задуму та погляду продюсера, сценариста, режисера, оператора, актора тощо. Важко заперечувати, що на кінцевий кінематографічний продукт впливають також ідеологічні установки держави й суспільства. Найчастіше саме вони є замовниками тієї чи іншої ідеї, яка має знайти своє втілення на екрані. Таким чином, проблема відображення на екрані всіх аспектів життя людини з інвалідністю – це закономірність кінематографічного жанру й загальних суспільно-політичних та соціокультурних тенденцій.

На нашу думку (упродовж певного часу займаємося феноменом кіно про людей з обмеженими можливостями життєдіяльності), кінематограф у цьому випадку використовує інвалідність як таку собі метафору. За понад сто років бурхливого розвитку кінематографа образ людини з інвалідністю трансформувалася. Від інструменту демонстрації глядачеві узагальненого образу народу, образу агресивної, небезпечної людини або навпаки героя незламного духу, до реалістичного відображення всіх аспектів життя з інвалідністю. У цих обставинах важливо визнати, що сучасний кінематограф прагне сформувати у глядача адекватну картину світу про життя людини з обмеженими

можливостями життєдіяльності та особливими освітніми потребами. При цьому «говорить» недискримінаційною мовою, прагнучи розвінчувати суспільні міфи та стереотипи. Звісно, багато в чому якість та об'єктивність інформації, що надається глядацькій аудиторії, визначається майстерністю й особистою позицією авторів фільму.

Метою статті не є розгляд кінематографічної складової проблеми. У цьому випадку перед авторкою стоїть завдання продемонструвати можливості використання кінематографічної продукції в освітніх цілях при підготовці майбутніх педагогів для роботи в інклюзивній освіті.

Вочевидь, для майбутнього педагога інклюзивна культура є складовою професійної культури, яка визначається як інтегративна особистісна якість, що сприяє створенню та освоєнню цінностей і технологій інклюзивної освіти, інтегрує систему знань, умінь, соціально-особистісних та професійних компетенцій, що дозволяють педагогу ефективно працювати в умовах інклюзивної освіти» [2, с. 63]. Первинними показниками у цьому визначенні виступають цінності. «Ціннісні орієнтації утворюють вищий рівень диспозиційної ієрархії у структурі особистості та є підставою для оцінок навколишньої дійсності, а також детермінують схильність особистості до тієї чи іншої соціальної активності. На основі ціннісних орієнтацій формуються світоглядні й моральні переконання особистості, що об'єднуються в систему та складають її духовну культуру» [2]. Виходячи з цього визначення ми фіксуємось на тому, що для формування інклюзивної культури важливі інклюзивні цінності та можливості їх розвитку через цілеспрямоване занурення у тематичну кінопродукцію.

Представник аксіологічного підходу А. Грамші основною функцією кіно бачить формування свідомості та зразків поведінки. Пропонуючи глядачеві певну систему цінностей, тип поведінки, які продукуються через образи героїв та антигероїв, кіно спонукає до копіювання, бажання досягати мети через ті засоби й методи, що приносять успіх персонажам

кінофільмів. Одним із основних чинників, які впливають на систему ціннісних орієнтацій особистості, є соціокультурне середовище. І залучення у педагогічний процес кіно дозволяє відкривати нові сторони та погляди на життєві ситуації, зокрема пов'язані з нетиповим способом функціонування у середовищі.

Студентська аудиторія, як правило, це молодь віком від 17 до 30 років, і в багатьох із них не сформовано особистісне ставлення до проблеми нетипового розвитку або є стереотипне уявлення про обмеження. Тому занурення в Інше кіно, де людина з інвалідністю, з фізичними / сенсорними / психічними / інтелектуальними / ментальними порушеннями; людина з порушеннями опорно-рухового апарату, рухової функції та її соціальне оточення постають у всьому різноманітті проявів на різних етапах онтогенезу людини й у різних контекстах дозволяє створити відповідне розвивальне середовище.

Використання ресурсу кінематографа у вітчизняній педагогічній практиці – явище не нове. Дослідники кіноосвіти виділяють два основні його види: професійне та розвивальне. Цілями розвивальної кіноосвіти є: формування культури сприйняття, аналізу, розуміння екранного медіатексту, освоєння екранної мови тощо. Важливо, що реалізація підходу в кіноосвіті сприяє й особистісному розвитку глядача: від оволодіння базовою медіа-гігієною на основі усвідомленого вибору відповідної кінопродукції, через формування медіаграмотності (кінограмотності) до медіакультури. Якщо ж здійснити перенесення від загального розуміння медіакультури до проблеми формування інклюзивної культури через використання медіа, то можна побачити наступну вертикаль її формування: від здатності критично вибирати тематичну кінопродукцію залежно від цілей перегляду (наприклад, переглянути фільм «Стівен Хокінг. Теорія всього» з метою розуміння того, як можна протистояти неможливим обставинам, надзвичайним обмеженням і власному фізичному стану), через уміння аналізувати та

інтерпретувати явний та прихований зміст кадру, сюжету, візуального та звукового оформлення тощо до можливості через медіа транслювати адекватний образ людини з інвалідністю, її соціальний контекст, зосібна з опорою на теорію екстрабіліті.

Ще одним аргументом на користь використання цього методу у підготовці педагогів є те, що сучасний орієнтир на формування у випускників *soft skills* передбачає сформованість двох основних груп компетенцій: медійних (знаходити інформацію, осмислювати, критично оцінювати, інтерпретувати, створювати) та презентаційних (презентувати). Таким чином, через цілеспрямовану організацію роботи з тематичними кінофільмами майбутній педагог буде здатний демонструвати медіакультурну поведінку в інклюзивному середовищі, сам стаючи агентом змін та формування суспільства, яке приймає й розуміє.

Не можна не враховувати і таку особливість кінематографа, як створення умов для формування спільноти, об'єднаної загальною ідеєю. Активне занурення у кінематографічне середовище з відповідною тематикою, спільний перегляд, подальша рефлексія та обговорення сприяють згуртованості студентської групи, вироблення спільних цінностей та ідей. У майбутньому це дозволить студентам, будучи вже фахівцями, краще розуміти один одного й вести конструктивний професійний діалог. Крім цього, сформовані єдині ціннісні установки педагогів сприятимуть відповідній трансляції гуманістично орієнтованої позиції у широкому соціальному контексті. У результаті це працюватиме на формування у суспільстві інклюзивної культури.

У педагогічному контексті важливо, що ресурс кінематографа може бути корисним викладачам з метою формування та контролю знань студентів. Під кожен тему по всіх розділах педагогіки можна підібрати кінематографічний матеріал, що ілюструє проблеми, які вивчаються. Так, наприклад, під час вивчення теми «Розвиток, формування, виховання і

соціалізація особистості» можна запропонувати для перегляду фільми «Король говорить» (порушення усного мовлення – заїкання), «Зірочки на землі» (дислексія), «Людина дощу» (розлади аутичного спектру), «Перед класом» (синдром Туррета), «Я Сем» (синдром Дауна) тощо. Закріплюючи тему сімейного виховання осіб з ОМЖ, можна запропонувати досить великий арсенал кіноресурсів: «Незважаючи ні на що», «Людина дощу», «Я препод», «Історія сім'ї Блум», «Моя ліва нога» та ін. Для цілей контролю знань підбираються епізоди фільмів або цілий фільм із заздалегідь підготовленими запитаннями, або, навпаки, які не мають цільової установки. Після перегляду ставляться конкретні запитання, які виявляють знання студентів, педагогічну спостережливість, здатність до аналізу проблемної ситуації.

Таким чином, проаналізувавши можливості залучення кінематографу до педагогічного процесу з метою формування інклюзивної культури педагога, насамперед необхідно визначитися з організацією освітнього процесу. Передовсім важливий підготовчий етап у роботі викладача:

- вибір фільму;
- визначення завдань, форми роботи з фільмом, виду навчального завдання;
- організація перегляду;
- зворотній зв'язок.

Для правильного вибору фільму викладачеві необхідно ознайомитись із змістом фільмів, відтак підібрати кіно, що відповідає цілям заняття. Вибраний фільм необхідно заздалегідь переглянути, вибрати спосіб демонстрації в аудиторії (весь фільм або у вигляді медіа-кейсу), підготувати навчальні завдання тощо. Необхідно також враховувати критерії вибору фільмів:

- Головний герой має відповідну інвалідність або центральною темою фільму є тема інвалідності. Важливо, щоб основна сюжетна лінія

ілюструвала когнітивні, фізичні, сенсорні, емоційні порушення, їх прояви у сімейному чи широкому соціальному контексті.

- Психологічна та соціальна достовірність. Важливо, щоб фільми, які демонструються, давали позитивний досвід подолання проблем, але не перетворювалися на історію чудесного позбавлення.

- Відображення гуманістичних цінностей та ідеалів. Слід підкреслити, що досвід співпереживання героям фільму насичує студентів емоційними силами та ресурсами.

Виходячи з цілей перегляду, викладач визначає конкретні завдання заняття: візуалізація та уточнення знань про порушення, що вивчається; чи демонстрація особистісних, соціальних проблем, пов'язаних із нетиповим розвитком; формування адекватних сучасному рівню наукових знань, уявлень про конкретне порушення; подолання соціальних стереотипів; створення умов емоційної оцінки життєвих ситуацій осіб з ОМЖ; контроль знань тощо.

Основною формою роботи з фільмом є груповий чи індивідуальний перегляд із подальшою дискусією. При організації групового перегляду бажано створити комфортну атмосферу – вільне розташування студентської аудиторії, можливість зробити необхідні записи. Індивідуальний перегляд може бути організований як самостійна позааудиторна робота студентів, контроль за якою здійснюється за письмовими роботами чи іншими формами.

Види навчальних завдань – це варіанти запитань, інструкцій, завдань, що даються викладачем перед переглядом кінофільму або після нього. Завдання можуть виконуватися як письмово, так і усно. Ефективний варіант навчального завдання, який може бути запропонований студентам – це проблемно-ситуаційний, етичний чи естетичний аналіз фільму.

Після перегляду кінострічки (індивідуального чи групового) викладач стимулює його групове обговорення. Дискусія – це найбільш

значущий і розвивальний момент взаємодії тріади «студент – викладач – інший студент». У процесі обговорення глядач має можливість відрефлексувати свої почуття, емоції та думки з приводу побаченого, усвідомити основні ідеї фільму, почути альтернативні точки зору, їх аргументацію. Задля того, щоб дискусія була конструктивною, викладач може дотримуватися певного плану:

- Загальна оцінка фільму. Що найбільше запам'яталося, сподобалося?
 - Головні герої стрічки. Їхні характеристики.
 - Чи правильно передано картину того чи іншого порушення або проблем, пов'язаних з нею?
 - Яка ідея фільму та як вона розкрита? Які проблеми торкаються авторів?
 - Художні особливості картини (робота режисера, музичне оформлення, гра акторів тощо).
 - Які висновки можна зробити після перегляду кінофільму?
- Особливу увагу приділити особистим висновкам кожного учасника.

Для підготовленої та мотивованої студентської аудиторії ефективною та конструктивною формою роботи з кінематографічним ресурсом є конференція.

Крім того, конструктивною формою отримання зворотного зв'язку від студентів після перегляду фільму є есе. Написання тематичних есе передбачає самостійний аналіз теми, пошук проблемного поля, вибір аргументації, письмовий виклад міркувань студентом. Такий підхід стимулює активність студентів, пошук альтернативних точок зору та їх аргументацію, розвиває здатність до письмової комунікації та критичного осмислення реальності.

Апробація розглянутого авторкою підходу проходила на базі ТНПУ (факультет іноземних мов). При заповненні рефлексивної анкети за підсумками курсу студенти наголошували на нетрадиційності

навчального формату; сподобалося дивитися та обговорювати фільми, створювалося відчуття, що це закритий клуб, де можна вільно міркувати та пояснювати свою точку зору; деякі фільми були емоційно складними; курс був насиченим; розширив кругозір; познайомив із новими фільмами, авторами та режисерами; стимулював інтерес до світового кінематографу; спрямував на пошуки шляхів застосування у власній педагогічній практиці (наприклад, у роботі з батьками у майбутньому).

Отже, одним із найбільш цікавих засобів навчання студентства є кінематограф. «Особливу роль кіно займає в умовах сучасного навчання, де його використовують, як інтерактивну форму» проведення занять [3]. Розглянувши окремі аспекти використання кінематографу в системі вищої освіти, висновуємо, що цей підхід може бути плідним не тільки у роботі з майбутніми педагогами, а й у підготовці всіх спеціалістів, які дотичні до інклюзії (соціальних працівників, педагогів-психологів і т.ін.).

Кінематограф має величезний потенціал на формування інклюзивної культури суспільства загалом за умови, якщо: по-перше, у кінофільмі професійно та достовірно демонструються справжні цінності приймаючого суспільства, в тому числі з позиції нового для спеціальної педагогіки феномена екстрабіліті (професійна режисура, акторська майстерність, експертність); по-друге, робота з художнім фільмом організовується цілеспрямовано та систематично; по-третє, студент отримує можливість транслювати свої компетенції у широкий соціальний контекст.

Список використаних джерел

1. Гончаренко С. Український педагогічний словник. Київ : Либідь, 1997. 376 с.
2. Груць Г. Інклюзивна культура як фактор розвитку полікультурної освіти в Україні. Інклюзивна освіта: ідея, стратегія, результат : *матеріали I Всеукраїнської міждисциплінарної науково-практичної конференції*, м. Тернопіль, 8 квітня 2021 р. Тернопіль : ТНПУ ім. В. Гнатюка, 2021. С. 63–66.
3. Скляр О. Сила кінематографу, або чому соціальне кіно здатне змінити реальність? URL: <https://ildc.org.ua/statti/syla-kinematografu-abo-chomu-sotsialne-kino-zdatne-zminyty-realnist/> (дата звернення: 22.05.2024).